

ULOGA MULTIKULTURNOG I GLOBALNOG OBRAZOVANJA U PROMOVIRANJU MIRA, TOLERANCIJE I RAZUMIJEVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI*

Muhidin Mulalić

Multikulturalna društva su se u historiji suočavala sa multikulturalnim izazovima koji su, nažalost, većim dijelom uticali na krvave sukobe i netrpeljivost. Historijski, Bosna i Hercegovina je također bila poprište sukoba i kulturnih nerazumijevanja. Međutim, isto je danas izraženo i većim dijelom provedeno u obrazovnom sistemu, koji, umjesto ka reintegraciji, trenutno vodi ka daljnjoj dezintegraciji multikulturalnog društva. Stoga, da bi se izvršila djelotvorna transformacija obrazovnog sistema, multikulturalno i globalno obrazovanje, koje je u velikom mahu provedeno u razvijenom svijetu, trebalo bi biti sagledano na odgovarajući i profesionalni način kao alternativa postojećem sistemu obrazovanja. Ne samo da multikulturalno i globalno obrazovanje teži ka naučnom i tehnološkom progresu, nego je njegov glavni cilj, zapravo, njegova glavna komponenta, da promovira mir, toleranciju i razumijevanje. Budući da su izazovi sa kojima se susreće obrazovanje u BiH očigledni ne samo edukatorima nego i građanima, autorov cilj je da ukratko analizira poslijeratne razvitke

obrazovanja i da uvede čitaoce u svrsishodnost multikulturalnog i globalnog obrazovanja, prvenstveno u promoviranju mira, tolerancije i razumijevanja.

Pad socijalizma na Balkanu, kao i u drugim dijelovima svijeta, uticao je na radikalne društvene, ekonomske i političke promjene i transformacije. Ove promjene, tj. nastanak novog svjetskog poretka, velikim dijelom su uticale na prostore bivše Jugoslavije, prvenstveno na dinamično buđenje nacionalizma, koje je došlo do velikog izražaja i prevladalo decenije tolerancije i suživota. Nema sumnje da su te promjene konsekvantno prouzrokovale etničke, religijske i političke tenzije, a zatim i krvave sukobe. 1991. godine.

Poslije neuspjelih pokušaja da se spriječi dezintegracija bivše Jugoslavije, došlo je do krvavih sukoba. Ratovi na prostorima bivše Jugoslavije, a naročito dugogodišnji rat u BiH, doveli su u pitanje opstojnost multietničkih i multikulturalnih društava ne samo na Balkanu nego i diljem svijeta. Poslije velikih ljudskih

* Ovaj članak je djelimično baziran na istraživačkom radu koji je autor prezentirao na *the International Conference on Globalization and Multicultural Perspectives in Education*, School of Educational Studies, University Science Malaysia (USM), 3.-4. december 2004., Penang, Malaysia

gubitaka i materijalnih razaranja diljem bivše Jugoslavije, uslijedili su nametnuti mirovni sporazumi, koji su uspješno okončali dugogodišnje ratove. Međutim, poslije okončanja sukoba, stvarna mirovna misija je tek trebala uslijediti s ciljem da oformi sistematski program koji bi očuvao drevnu bosanskohercegovačku multietničku i multikulturnu opstojnost. Nažalost, mirovni sporazumi, kao što je slučaj s Dejtonskim mirovnim sporazumom, ne samo da su legitimirali pad multietničkih i multikulturnih društava nego je njihova dezintegrirajuća društveno-pravna struktura uticala na daljnju geografsku podjelu i kulturnu netrpeljivost.¹

U predratnoj BiH nisu postojale čiste etničke i kulturne regije. Naprotiv, u većini gradova je živjelo multietničko i multikulturno stanovništvo. Međutim, migracije stanovništva, kao i sistematsko etničko čišćenje su uticali na formiranje čistih etničkih i kulturnih gradova i regija. Konsekventno, to je uticalo ne samo na geografsku podjelu, nego i na vezu među bosanskohercegovačkim konstitutivnim narodima i manjinama. Rat je većim dijelom uticao na obrazovni sistem koji se, također, podijelio prema etničkim i kulturnim osnovama. Tokom rata su Srbi, Hrvati i Bošnjaci osnovali vlastite obrazovne sisteme, okrenute prema Beogradu, Zagrebu i Sarajevu. Tako da su iz predratnog, većim dijelom multikulturnog i centraliziranog obrazovnog sistema, proizišla tri nekompatibilna obrazovna sistema koja su preferirala samo svoj jezik, historiju, književnost, religiju i filozofiju.²

Ova tri nekompatibilna obrazovna sistema su imala cilj da razviju monolingvističko, monoreligijsko i monokulturno obrazovanje. Lluís Maria, naprimjer, navodi da su se povratnici u Republici Srpskoj i u Federaciji suočavali s

1 Vidi Perry, V., *Reading, Writing and Reconciliation: Education Reform in Bosnia and Herzegovina* (Flensburg: European Centre for Minority Issues, 2003), 22-25. Available from http://www.ecmi.de/doc/public_papers.html

2 Vidi Barbara Lakeberg Dridi, *Bosnia and Herzegovina*, in Rebecca Marlow-Ferguson, ed., *World Education Encyclopedia: A Survey of Educational Systems Worldwide*, vol. 1 (Farmington: Gale Group, 2002), 150.

problemima da se uklope u takozvane etničke obrazovne institucije, što je prouzrokovalo daljnju segregaciju i podjelu ne samo među učenicima nego i među nastavnicima, koji su očigledno preferirali samo svoje etničke škole.³

Nacionalne političke partije više od decenije dominiraju bosanskohercegovačkom političkom scenom. Da bi postigle svoje političke ciljeve, nacionalne političke partije su najvećim dijelom uticale na osnivanje etničkih paralelnih obrazovnih sistema koji su tokom rata, jednom od ključnih perioda u oblikovanju etničkog obrazovanja, pa sve do danas korišteni za promoviranje političkih partija i njihovih ideologija.⁴ Nažalost, etnički i ispolitizirani obrazovni sistemi, uz pomoć nacionalnih političkih partija, putem obrazovanja su nastavili sijati mržnju i nerazumijevanje i tako, umjesto da spriječe, oni su nastavili tradiciju podjele. Nove generacije, koje su bile žrtve etničkih obrazovnih sistema, prihvatile su uskogrudost i nacionalizam kao jedine alternative, a odbacile su pluralizam i multikulturalizam, čemu je čovječanstvo težilo od svoga postanka. Posljedice su izražene na svakom koraku. Uskogrudost i mržnja prema svemu što je različito je uobičajena ne samo među učenicima nego i među nastavnicima. Nekoliko generacija koje su indoktrinirane u ovakvim školama ne samo da nisu spremne prihvatiti raznoliko bosanskohercegovačko naslijeđe i globalne vrijednosti, nego su spremne ponoviti historiju, a odbaciti multikulturnu toleranciju i poštovanje kulturne raznolikosti.⁵

Vlaisavljević je eksplicitan u pogledu daljnje etničke podjele, koja još postoji kao ideja, a – što je najžalosnije – promovirana je kroz institucije. Dakle, on tvrdi da se BiH i dalje ne suočava sa iskrenim procesom reintegracije, već sa daljnjim procesom dezintegracije.⁶

3 Perry, *Reading, writing and reconciliation*, 29.-30.

4 Pasalic-Kreso, A., "Education in Bosnia and Herzegovina: Minority Inclusion and Majority Rules," *Current Issues in Comparative Education*, vol. 1 (1999): 2.

5 Perry, *Reading, Writing and Reconciliation*, 78.

6 Vidi Ugo Vlaisavljević, "The End of Scientific Ideologies and the Re-socialization of Universities," rad prezentovan na internacionalnoj konferenciji *Ethics and Socratic Dialogue in Civic Society*. 28 July – 3 August, 2002, Newman College, Birmingham.

Nacionalni predmeti, kao što su to historija, geografija, književnost, religija, jezik i umjetnost, predstavljaju ključnu prepreku ka formiranju jedinstvenog multikulturalnog obrazovnog sistema. Etnički obrazovni sistemi imaju različit pristup prema nacionalnim predmetima pošto oni interpretiraju ili, gledano s etničkih stanovišta, dezinterpretiraju, drevnu i modernu političku, kulturnu, religijsku i socijalnu historiju bosanskohercegovačkih konstitutivnih naroda i manjina.⁷ Konzervativni etnički obrazovni sistemi nastoje po svaku cijenu da, kroz nacionalne predmete, indoktriniraju buduće generacije i stvore njima podobne kulturne identitete. Oni, kao takvi, kategorično i apologetički odbacuju sve što nije u skladu s njihovim kulturama i naslijeđima i zagovaraju potpunu kulturnu izolaciju svega što je različito.

Druga prepreka i izazov s kojom se suočava obrazovanje je implementacija obrazovnih zakona i eventualnih reformi u entitetima. Prema Dejtonskom sporazumu u Federaciji, kantoni su odgovorni za razvijanje i implementaciju obrazovnih zakona i reformi. Decentralizirani obrazovni sistem je zastupljen u konstituciji Federacije u kojoj kantoni imaju punu odgovornost da prave obrazovne promjene i da donose odluke o reguliranju odredbi o školama.⁸ Stoga, obrazovanje u Federaciji je decentralizirano i provedeno na nekoliko stepena, uključujući Federaciju, kantone, općine, pa čak i škole. Obrazovanje u Republici Srpskoj je centralizirano, što je djelimično doprinijelo jednostavnijoj primjeni obrazovnih zakona i eventualnih reformi.⁹ Zasto se obrazovanje djelimično suočava s problemima koordinacije i implementiranjem obrazovnih zakona i reformi. Decentralizacija obrazovanja je, međutim, djelimičan problem, jer većina razvijenih država nastoji što više decentralizirati obrazovanje s namjerom da se potakne kreativnost i zrela multikulturalna

raznolikost, tolerancija i poštivanje. Nažalost, neke struje u BiH ne koriste decentralizirano obrazovanje u navedene ciljeve, već ga, nasuprot, zloupotrebljavaju i koriste ga za obstrukciju transformacije obrazovanja i dezintegraciju multikulturalnih društava. Nažalost, Dejtonski sporazum nije uključio pogodne i detaljnije obrazovne promjene. Stoga, od 1996. godine pri implementaciji Dejtonskog sporazuma nije postojala međunarodna organizacija koja se bavila reformom obrazovanja. Budući da je ta vitalna reforma prepuštena bosanskohercegovačkim vlastima, nisu se dogodile bitne promjene, niti je došlo do napretka. Međutim, 2002. godine je Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) dobila mandat da koordinira reformu obrazovanja. Poduzeta je ozbiljna inicijativa i započela, te djelimično I nametnuta reforma i preobrazba obrazovanog sistema. Budući da je transformacija obrazovanja zadaća ne samo međunarodne zajednice već i bosanskohercegovačkih građana, u reformu obrazovanja su uključeni Ministarstvo obrazovanja, direktori škola, nastavnici, profesionalni edukatori, nevladine organizacije, učenici i roditelji.

Od 1996. godine je nekoliko državnih i međunarodnih organizacija iniciralo reformu obrazovanja, što je donijelo znatne dinamičke pomake i promjene. Reforma obrazovanja je, u prvoj fazi, većim dijelom bila bazirana na reviziji udžbenika i reformi nastavnog plana i programa. Inicijalni dogovor o pitanju udžbenika je bio korak ka uklanjanju diskriminacije i subjektivnih tekstova iz udžbenika. Također je inicirana promjena nastavnog plana i programa s ciljem da se uspostavi harmonizirani obrazovni sistem koji je trebao izmijeniti dotadašnji podijeljeni obrazovni sistem. Državne i međunarodne organizacije su ustanovile potrebu za mnogim obrazovnim reformama, kao što su to tehnička potpora, usavršavanje instruktora, pedagoške reforme, zakonske reforme, reforma nastavnog plana i programa i administrativne reforme. Uz to, uzimajući u obzir uticaj rata, inicirano je uvođenje studija za mir, da bi se gajila kultura mira, tolerancije i razumijevanja.¹⁰

7 Ann Low-Beer, "Politics, school textbooks and cultural identity: the struggle in Bosnia and Herzegovina" *International Textbook Research*, vol. 23 (2001): 215-218.

8 Perry, Reading, Writing and Reconciliation, 25.

9 Pasalic-Kreso, "Education in Bosnia and Herzegovina," 1.

10 Vidi Dridi, "Bosnia and Herzegovina," 149-150

Da bi se spriječio daljnji rascjep u obrazovanju, potrebno je izvršiti reformu i modernizaciju obrazovanja, što je, također, glavni put ka razvitku i vitalna komponenta rehabilitacionog procesa, mira, tolerancije i razumijevanja među konstitutivnim narodima i manjinama. Edukatori moraju spoznati da postoji hitna potreba za multikulturnim i globalnim obrazovanjem, jer samo ono može djelotvorno unaprijediti kvalitet obrazovanja, uticati na materijalni razvitak, kao i na suživot među budućim multikulturnim generacijama.

Dvadeset prvo stoljeće je stoljeće dinamičnih historijsko-multikulturnih promjena i velikih izazova čovječanstvu. Migracije ljudi i globalizacijski proces su djelimično uticali na nastanak globalnog sela i raznolikih kultura.¹¹ Opstojnost raznolikih kultura i globalnog svijeta ovisi od uklanjanja prepreka ka tome cilju, kao što su to tradicionalizam, nacionalizam, rasizam, lokalizam i skučenost. Alternativa modernome svijetu je multikulturno i globalno obrazovanje, jer ono upravo odgovara modernim tokovima modernizma, globalizacije, multikulturalizma i pluralizma.¹² Očigledno, BiH se suočava s izazovima multikulturalizma i pluralizma. Međutim, budući da je moderni svijet također multikulturan, multilingualan i multietnički, čovječanstvo kao takvo se također suočava sa sličnim ili čak istim izazovima. Kao rezultat toga, u posljednjih nekoliko decenija razvijeni dio svijeta se, korak po korak, okreće od eurocentričnog obrazovanja i usmjerava ka multikulturnom i globalnom obrazovanju, upravo da bi se prevazišli navedeni multikulturni izazovi. Pošto je BiH stoljećima bila multikulturna država, multikulturno i globalno obrazovanje, kao alternativa današnjem obrazovnom sistemu, trebaju ozbiljno sagledati domaći i međunarodni edukatori. Banks smatra da multikulturno obrazovanje zagovara da svi građani, neovisno o njihovom spolu, klasnoj pripadnosti ili njihovoj etničkoj, rasnoj ili kulturnoj pripadnosti, trebaju imati jednako

11 David, S., & Olufs, D., *Diversity on Campus* (Boston: Allyn & Bacon, 1995), 230.

12 Calleja, J., *International Education and the University* (London: Jessica Kingsley Publishing, 1995), 42.

pravo na obrazovanje, što je, također, i jedan od glavnih principa Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.¹³ Osim toga, Banks zagovara da multikulturno obrazovanje može efektivno funkcionirati u pluralističkim društvima, jer ono kao takvo integriira različite kulture, jezike, religije i iskustva, tj. gaji razumijevanje i prihvata kulturne, etničke i religijske razlike.

Zaista, 21. stoljeće je stoljeće raznolikosti koje su nastale zbog migracija stanovništva, slobodnog kretanja robe i ljudi, a posebno zbog eksplozije informacija. Sve ovo je uticalo da svijet postane *globalno selo* okarakterizirano s kulturnim raznolikostima i pluralizmom. Stoga, osim multikulturnog obrazovanja, koje zagovara nacionalnu unutarnju kulturnu raznolikost, BiH mora uzeti u obzir globalno obrazovanje, koje prelazi nacionalne granice i gleda na svijet s globalnog stanovišta. Zapravo, ova dva obrazovna sistema upotpunjavaju jedan drugi i tako promoviraju lokalni i globalni multikulturalizam.

Da bi se obrazovanjem gajili mir, tolerancija i razumijevanje, neophodno je kao činjenicu prihvatiti *kulturnu pripadnost* svih konstitutivnih naroda, kao i drugih manjina na prostorima BiH. Ovaj veoma važan princip multikulturnog obrazovanja podrazumijeva ne samo ravnopravno prihvatanje drugih kultura, nego i jednakopravno tretiranje konstitutivnih naroda i manjina kroz obrazovni sistem.¹⁴ Kao što Banks objašnjava, multikulturno obrazovanje može osigurati jednakost o pitanju pristupa obrazovanju, slobodu kulturnog izbora i multikulturni razvitak pojedinca.¹⁵ Multikulturno obrazovanje treba jednako-pravno uključiti i objektivno razmatrati raznolike kulture unutar samih društava i tako možda podstaći konstitutivne narode i manjine u BiH da poštuju i prihvate raznolike

13 Banks, J. A., & Banks, C. A., *Multicultural Education: Issues and Perspectives*, 4th ed. (New York: John Wiley & Sons, 2001), 3.

14 Taylor, C., *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. (Princeton: University Press, 1992), 36.

15 Vidi Banks, J. A. *Multicultural Education: Characteristics and Goals*. In J. A. Banks and C. A. M. Banks (Eds.), *Multicultural Education: Issues and Perspectives*, 3rd ed. (Boston: Allyn and Bacon, 1997), 385-407.

kulture. Objektivno izučavanje raznolikih religija, znanosti, kultura i povijesti ne samo da oplemenjuje multikulturalna društva nego se mogu iskoristiti kao glavni izvori za uspostavu plemenitog međuljudskog povjerenja. Zapravo, UNESCO je također stavio obrazovanje, nauku i kulturu u službu postizanja međunarodnog mira i suradnje u mnogim ratom zahvaćenim državama.¹⁶ Također, neophodno je da se posebna pažnja usmjeri ka studentima iz manjinskih grupa kojima treba pomoći da razviju ponos prema vlastitom kulturnom naslijeđu. Jer, kao što Kerdeman tvrdi, ako studenti prihvate druge kulture, oni, također, kao rezultat toga, prihvataju i cijene vlastite, a tako postaju znatno otvoreniji prema drugima.¹⁷

Multikulturalno obrazovanje zagovara da svi građani, neovisno o rasnoj, religijskoj, etničkoj ili kulturnoj pripadnosti, trebaju imati *jednakopravan pristup obrazovanju*. Konstitutivni narodi bi, kao i manjine u takvom multikulturalnom obrazovanju, bili jednakopravno zastupljeni i konsekventno bi doprinijeli da se poštuju i gaje raznolike kulture u državi.¹⁸

BiH ima veliki potencijal da iskoristi kulturnu raznolikost i da upravo zbog poštivanja raznolikih kultura učvrsti veze sa susjednim državama, koje, također, dijele iste kulture. I to će pomoći konstitutivnim narodima i manjinama da shvate da je globalni svijet usko povezan, tako da njihova egzistencija u takvom globalnom svijetu ovisi od kulturnog suživota, saradnje i razumijevanja. Manning i Baruth smatraju da edukatori, političari kao i javnost uveliko trebaju shvatiti da kulturna raznolikost radije obogaćuje nego što slabi njihovu naciju.¹⁹ Na drugoj strani, John M. Eger je čak izričiti

u zaključku da se kulture koje se očuvaju pred sponom promjene prilagode raznolikostima i kontradikcijama i poštuju raznolikosti. U isto vrijeme, prihvatanje multikulturalne raznolikost ne znači kreiranje jedne, univerzalne kulture, jer plemenite kulture ni u kom slučaju ne mogu uništi druge plemenite kulture.²⁰ Nema sumnje da budućnost pripada takvim zajednicama koje gaje kulturnu raznolikost, koja, kao takva, efikasno utiče na boljitak i razvitak globalne zajednice.

Multikulturalno obrazovanje poziva ka *jednakom udjelu* u obrazovnom sistemu, tj. konstitutivni narodi, kao i manjine, trebaju imati jednaka prava i riječ o pitanjima nastavnog plana i programa ili bilo kakvih drugih obrazovnih reformi. Međutim, do koje granice su kulture, historije, religije i vjerovanja bosanskohercegovačkih građana zastupljeni u obrazovnom planu i programu? Prema jednom od istraživanja u BiH, kulture većina su samo zastupljene u nastavnom planu i programu, dok su manjine totalno marginalizirane.²¹ Zato je potrebno je implementirati multikulturalno obrazovanje da bi se kulturni elementi konstitutivnih naroda, kao i manjina, jednakoo zastupili u nastavnom planu i programu. Multikulturalno obrazovanje zagovara mnogo veću *ulogu manjina u društvu* i tako pomaže manjinama da izučavaju njihovo kulturno naslijeđe, što, eventualno, može pozitivno uticati na njihovo samopouzdanje i razvitak u društvu.²² U protivnom, nametanje centričnog obrazovanja u većini slučajeva uzrokuje veoma slab kulturni i profesionalni razvitak manjina, tako da manjine – što je čak slučaj i sa mnogim razvijenim zemljama – ne doprinose razvitku društva kao što bi mogle i trebale. Centrično obrazovanje koje namete većina, također, vodi ka grupiranju studenata baziranom na religijskoj i kulturnoj osnovi i tako sprječava interakciju među studentima, a ponekad čak uzrokuje i netrpeljivost.²³ Pošto postojeći obrazovni

16 Calleja, *International Education and the University*, 9.

17 Vidi Kerdeman, D., "The Boundaries of Multicultural Education," in Neiman, A. ed., *A Publication of the Philosophy of Education*, (Urban-Champaign: University of Illinois, 1995).

18 Gutmann, A., "Challenge of Multiculturalism in Democratic Education," in Neiman, A. ed., *A Publication of the Philosophy of Education* (Urban-Champaign: University of Illinois, 1995), 1.

19 Vidi, Manning, M. L., & Baruth, L.G., *Multicultural Education of Children and Adolescents* (Boston: Allyn & Bacon, 1996).

20 Salili, F., & Hoosain, R., *Multicultural Education: Issues, Politics and Practices* (Boston: Information Age Publishing, 2001), 2.

21 Perry, *Reading, Writing and Reconciliation*, 9.

22 David & Olufs, *Diversity on Campus*, 234.

23 Salili & Hoosain, *Multicultural Education*, 2.

sistem marginalizira manjine, postoji veća mogućnost da takvi studenti većinom bivaju izvor socijalnih i kriminalnih radnji u društvu. Naučna istraživanja su također pokazala da studenti iz manjinskih etničkih grupa većinom bivaju izbačeni iz škola i akademski su slabiji od studenata koji dolaze iz većinskih etničkih grupa.²⁴

Krajnje je vrijeme da se BiH multikulturalnim obrazovanjem usmjeri ka promoviranju demokratije, mira, tolerancije i razumijevanja, jer je to jedini način da se učvrsti *jedinstvo* i da se *spriječe budući sukobi*. Inicijative koje podržavaju obrazovanje za kulturu mira i tolerancije moraju biti intelektualno i materijalno podržane i potpomognute.²⁵ Razvijeni svijet je uvidio put ka rješenu sukoba promoviranjem studija za mir i rezolucije konflikta, kao što to u BiH već pokušavaju učiniti mnoge međunarodne organizacije. Kultura mira je kao takva bazirana na univerzalnim vrijednostima koje su izražene ljudskim pravima i slobodama, pravdom i tolerancijom. U multikulturalnim društvima je neophodno osnovati multikulturalne istraživačke centre da istražuju i upoređuju kulturno naslijeđe svih naroda i tako gaje razumijevanje među multikulturalnim narodima.²⁶ Pošto multikulturalno naslijeđe obogaćuje, neophodno je da ono postane temelj i da se stavi u funkciju edukacije za kulturu mira i toleranciju, a ne da se zloupotrijebi za sukob i netrpeljivost. Naprotiv, konstitutivni narodi u BiH nastoje se izolirati i istraživati – većim dijelom subjektivno na štetu multikulturalnog razumijevanja – svoje kulturno naslijeđe i tako podsticati i produbljivati krizu mira, tolerancije i razumijevanja.

Podijeljen obrazovni sistem je u službi marketinga, a ne u službi pojedinca i građana. Budući da se obrazovni plan i program fokusira na užu specijalizaciju, zanemareni su ostali aspekti znanja koje je neophodno da bi se

24 Bennett, C. *Comprehensive Multicultural Education: Theory and Practice*. 3rd ed. (Massachusetts: Allen & Bacon, 1995), 29.

25 Veliki doprinos po pitanju obrazovanja za kulturu mira su doprinijele konferencije koje je organizovala Sarajevska tribina. Vidi 3rd *International Conference: Education for a Culture of Peace*, Sarajevo, Sarajevska tribina, Holiday Inn, 26-28 June, 2004.

26 Perry, *Reading, Writing and Reconciliation*, 75 i 95.

gajili mir, tolerancija i razumijevanje.²⁷ Nema sumnje da je neznanje najveći neprijatelj miru i toleranciji i upravo zato je neophodno da se obrazovne institucije, a naročito univerziteti uključe u njihove programe predmeta, kao što su, naprimjer, obrazovanje za mir, globalne studije, izučavanje okoline, studije za izučavanje ljudskih prava i sloboda i izučavanje uporednih religija, kultura i civilizacija.²⁸

Pedagogija i metodika nastave u obrazovnom sistemu moraju biti u skladu s multikulturalnim obrazovanjem koje je proaktivno i podstiče dijalog, razumijevanje i kritičko razmišljanje. Neophodno je u studentima razviti kritičko razumijevanje koristeći multikulturalne perspektive koje mogu pomoći studentima da uspješnije rješavaju multikulturalne izazove. Naprotiv, obrazovanje u BiH zanemaruje kritičko razumijevanje i rješavanje problema, a prenaplašava klasične metode predavanja s naglaskom na literarno memoriranje.²⁹ Nasuprot tome, istraživanja su potvrdila da se, kad studenti aktivno sudjeluju u kritičkoj analizi multikulturalnih problema, njihovo razumijevanje i znanje povećava.³⁰

Obrazovne institucije moraju promovirati kulturnu toleranciju ne samo među studentima nego i među instruktorima, koji moraju spoznati njihove obaveze i odgovornost prema svim konstitutivnim narodima kao i manjinama. Neophodno je da instruktori koriste primjere i tekstove iz različitih kultura da bi jednako predstavili kulture svih građana. Ilustriranje važnih aspekata kulturnog znanja je neophodno

27 Muhidin Mulalic, "Making Good Citizens: Holistic Education and Civil Society," istraživački rad prezentovan na *Asia-Pacific Moral Civic and Citizenship Education Conference: New Vision, New Realities*, University of Malaya (UM), Concorde Hotel, 21-22 September, 2005, Kuala Lumpur, Malaysia, 4.

28 Vidi, Nadzan Haron & Muhidin Mulalic, "Holistic Education: Its Relevance in Malaysian Private Institutions of Higher Learning" istraživački rad prezentovan na seminaru *Strengthening of National System of Education*, Universiti Teknologi Malaysia (UTM), 19-21, October 2003, Johor Baru, Malaysia.

29 Ibid., 38.

30 Diaz, F. C., Massialas G. B., & Kanthopoulos, A. J., *Global Perspectives for Educators* (Boston: Allyn and Bacon, 1999), 211.

u školstvu da bi se pomoglo studentima da razviju toleranciju i prihvate kulturne raznolikosti u društvu, a uklone predrasude i subjektivno shvatanje drugih kultura.

Izučavanje kulturnih sloboda, sloboda volje, kulturnih prava i raznolikih naslijeđa je veoma važan korak ka očuvanju mira, tolerancije i razumijevanja, jer se samo na taj način može podstaći multikulturalna svijest među bosanskohercegovačkim narodima. Nije dovoljno puko mijenjanje nastavnog plana i programa. Naprotiv, neophodno je uložiti napore u razvoj ljudskih kapaciteta i da se tako obuče instruktori koji će implementirati multikulturalizam i kritičko razmišljanje. Samo tako obučeni instruktori mogu uticati na studente da upoređuju raznolike kulture i načine života.³¹ Instruktori, također, moraju naglasiti važnost svih konstitutivnih naroda i manjina i omogućiti svima jednaku mogućnost ka akademskom uspjehu. Na ovaj način bi se zapostavljenim studentima omogućilo da postanu stvarni sudionici u razvoju države.

U BiH je, pod uticajem nacionalnih stranaka, *obrazovanje prenacionalizirano*.

Edukatori trebaju shvatiti da je *denacionalizacija plana i programa obrazovanja*, iako ovo zvuči kao nacionalno samoubistvo, odgovor na globalizaciju, a ujedno i na unutarjni multikulturalizam.³² Pošto je kulturni, ekonomski i tehnološki razvitak svijeta u skladu s globalnim obrazovanjem, bosanskohercegovački edukatori moraju postati otvoreniji i dati prednost kulturama, religijama, historijama, tehnološkim i naučnim razvicima izvan njihovih granica i uključiti ih u nastavni plan i program. Takvo obrazovanje ne priznaje ideološke, nacionalne i kulturne granice, a u isto vrijeme inspirira studente da misle globalno a djeluju lokalno.³³

Bosanskohercegovački edukatori, i dalje inspirirani etničkim konceptom patriotizma, iskazuju mržnju prema svemu što dolazi izvana i što je strano, dok se u isto vrijeme prepucavaju oko i jedinu pažnju usmjeravaju prema, a

ponekad se i apologetički hvale svime što je lokalno i etničko. Nažalost, ovakav pristup je uticao na odliv mozgova u druge zemlje, koje su otvorenije i prihvataju kulturnu i profesionalnu raznolikost.

Bosanskohercegovački profesionalni kadar u stranim zemljama, koji je obogaćen s multikulturalnim iskustvom, ignorira se i njihov povratak se sputava birokratskim procedurama. Jedino denacionalizirani nastavni plan i program može educirati građane koji će poštovati vrijednosti globalnoga svijeta i koji će se, kao rezultat, osjećati dijelom čovječanstva, a ne skućene etničke grupice. Neophodno je postati dio multikulturalnog i globalnog svijeta, uporediti kulture i učiti iz iskustava drugih. Pohvalna je inicijativa međunarodnih organizacija koje omogućuju instruktorima iz BiH da posjete druge multikulturalne države i da tako uče iz njihovih iskustava.³⁴

Diaz, također, predlaže da se nastavni plan i program *obogati s globalnim konceptima i izazovima*.³⁵

Multikulturalno i globalno obrazovanje dijele mnoge sličnosti. Međutim, glavna razlika između multikulturalnog i globalnog obrazovanja je u tome što multikulturalno obrazovanje formulira obrazovanje unutar državnog konteksta, dok globalno obrazovanje koristi državni kontekst kao okvir za nacionalna i globalna upoređivanja.³⁶

Ideja o obogaćivanju postojećeg nastavnog plana i programa s globalnim konceptima, primjerima, pa čak i izazovima, predstavlja prvi korak ka kreiranju univerzalnog društva koje prihvata raznolikosti. Na ovaj način, obrazovni sistem bi se većim dijelom denacionalizirao bez većih obrazovnih reformi nastavnog plana i programa.

Multikulturalni konflikti u školskim udžbenicima, naprimjer, moraju biti sagledani ne samo sa multikulturalne perspektive, već i sa globalne perspektive da bi se pomoglo studentima da uporede konflikte u njihovoj državi sa sličnim konfliktima u svijetu. Učenicima je neophodno objasniti da, naprimjer, Kina, Koreja

31 Perry, *Reading, Writing and Reconciliation*, 34.

32 Diaz, et al., *Global Perspectives for Educators*, 14.

33 Calleja, *International Education and the University*, 42.

34 Perry, 61.

35 Diaz, et al., *Global Perspectives for Educators*, 211.

36 Ibid., 3.

i Japan vode žestoku debatu o historijskim udžbenicima o pitanju japanske okupacije tih država 1940-ih.³⁷

Nema sumnje da postojeći obrazovni sistem u BiH treba uskladiti s multikulturnim i globalnim potrebama. Neophodno je da obrazovni sistem svim konstitutivnim narodima i manjinama osigura pristup ka kvalitetnom obrazovanju koje bi konsekventno riješilo kulturne, političke, religijske i sve druge vrste diskriminacije.

Multikulturno i globalno obrazovanje u BiH je vitalno značajno, jer ono može gajiti jedinstvo i toleranciju među multikulturnim narodima, a u isto vrijeme može odgovoriti potrebama globalnog svijeta. Pored toga, multikulturno i globalno obrazovanje zadovoljava i ispunjava uvjete 21. stoljeća, koje zahtijeva globalne vještine, multikulturno znanje, kreativnost i dinamičnost, rješavanje problema i rukovanje modernim tehnologijama.

³⁷ Perry, *Reading, Writing and Reconciliation*, 16-17.

Summary

THE ROLE OF MULTICULTURAL AND GLOBAL EDUCATION
IN PROMOTION OF PEACE, TOLERANCE AND
UNDERSTANDING IN
BOSNIA-HERZEGOVINA

Muhidin Mulalic

This research analyzes, in historical and analytical way, the post-war development of education, the problems that contemporary education faces, and the purpose of multi-cultural and global education in the promotion of peace, tolerance and understanding in Bosnia-Herzegovina.

Because of the author's personal multicultural renaissance, this work should generate greater interest among the educators and researchers around the world, because the multicultural variety is the characteristic of the 21st century. Since Bosnia-Herzegovina represents a multi-cultural miniature world, the research about multi-cultural and global education, and their influences and contributions to multi-cultural life and tolerance in our country are truly an imperative of the present time.

Even though this research was based on historical and analytical methods, the analysis of the problems, the results and recommendations for future research, could be of a great significance for the contemporary educators, who face the multi-cultural challenges every day. The author has briefly explained the post-war problems education faces. He also suggested how multi-cultural and global education could efficiently respond to these challenges. The author also hopes that this research will wake up the lethargic multi-cultural consciousness of educators, who, as a result, could put these, even though somewhat generalized, recommendations into practice, and who could continue with more insightful and specific research.

موجز

دور التعليم الشامل والمتعدد الثقافات في نشر
السلام والتسامح والتفاهم في البوسنة والهرسك

محي الدين مُلا لينش

يقدم هذا البحث دراسة تحليلية وتاريخية لما حققه التعليم من تطورات بعد الحرب، وللمشاكل التي يواجهها التعليم العصري وأهمية التعليم الشامل والمتعدد الثقافات لنشر السلام والتسامح والتفاهم في البوسنة والهرسك. إن هذا البحث الذي جاء كنتيجة للصحة المتعددة الثقافات الشخصية عند الكاتب، لجدير باهتمام واسع عند المهتمين بالتعليم في العالم أجمع، لما يتميز به القرن الحادي والعشرون من تنوع ثقافي. وبما أن البوسنة تمثل شكلاً مصغراً لهذا التنوع الثقافي العالمي، فإن الأبحاث المنسوبة على التعليم الشامل والمتعدد الثقافات، وتأثير تلك الأبحاث وإسهامها نحو التعايش والتسامح المتعدد الثقافات في بلادنا، ليعتبر فرضاً من فروض العصر. وبالرغم من أن هذا البحث مركّز على طرق البحث التاريخية والتحليلية فإن تحليل المشكلة والنتائج والتوصيات للأبحاث المستقبلية سيكون ذا أهمية كبيرة بالنسبة للمهتمين بالعصريين الذي يواجهون كل يوم تحديات التنوع الثقافي. لقد استعرض الكاتب بإيجاز المشاكل التي تواجه التعليم وبيّن كيف أن التعليم الشامل والمتعدد الثقافات يمكنه مواجهة تلك التحديات بشكل فعال ومثمر. ويأمل الكاتب أن يوقظ هذا البحث الضمير المتعدد الثقافات النائم بين المعلمين بحيث يضعون هذه التوصيات - على عموميتها - موضع التطبيق ويستمررون بالتعمق في هذا المجال من خلال أبحاثهم التخصصية.